

KRIMINOLOĢIJAS APAKŠNOZARE

JAUNATNES NOZIEDZĪBAS LATVIJĀ KRIMINOLOĢISKĀS TENDENCES

Dr. iur. Aldona Kipāne,

Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskā fakultāte, Latvija

Abstract

In the age of risk society, the word “crime” is gaining more and more importance. Today’s rapid economic development, dynamic and rather controversial technological processes, which describe the current global environment, call for a more active response to crime as one of the top priorities. In recent years, criminal offences committed by young people, especially minors, are a priority issue for law enforcement authorities, society and the state. The term “youth crime” in criminology has been introduced relatively recently. This topic has been little studied in Latvia. The paper provides an insight into the criminological scope of youth crime. The author would like to launch a discussion on the criminological study prospect of youth crime in Latvia.

The aim of the paper is to describe the phenomenon of youth crime by analysing the theoretical and practical aspects. The topicality of the study of the youth crimes’ criminological aspect is determined by the prevalence of this type of crime and the problems in identifying and prevention of it. Such tasks of the study are defined: to describe the criminological content of youth crime and to provide the criminological classification of a subject; to analyse its causes and circumstances contributing to it; to discover the content of criminological prevention. The study is based on the opinions and conclusions of scientists and different documents. Several methods of general scientific research and specific methods are used in the paper: monographic and constructive approaches, logical interpretation, statistical methods and the method of legal norms’ interpretation.

<http://dx.doi.org/10.17770/acj.v2i87.4239>

This journal is distributed with an international license:
[Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

The author concludes that youth crime is a complex, dynamic criminological phenomenon with certain regularities, which determine its formation and existence. The author acknowledges that criminological importance is got by early prevention measures, especially for young people whose behaviour manifests itself in a criminal inclination or takes place in a hostile or criminal environment.

Keywords: youth, young people, youth crime, factors, prevention.

Ievads

Katrā nozarē ir raksturīgi jēdzieni, kurus valodā izsaka ar terminiem. Terminam noziedzība ir kriminoloģisks raksturs. Noziedzība ir sabiedrības spēja ar savu darbību izdarīt noziedzīgus nodarījumus¹. Noziedzības problēma ir mūžsena sociāla problēma, tā pastāvējusi vienmēr – dažādos cilvēces attīstības vēsturiskajos posmos un visās formācijās, bet katrā tās posmā noziedzība būtiski atšķīrās ar kvalitatīvo un kvantitatīvo raksturojumu. Tā jebkurā sabiedrībā ir objektīvi sociāli virzīta parādība. Formāli un saturiski noziedzība ir dinamiska problēma. Noziedzības pamatelements ir noziedzīgs nodarījums. Noziedzīgam nodarījumam ir bioloģiska, sociāla un juridiska daba. Jāpiekrīt atziņai, ka “noziedzīgs nodarījums ir civilizācijas ēna (*“shadow of civilization”*)”. Tāpēc šādu nodarījumu izplatība un lielums atkarīgs no sabiedrības attīstības formas un sistēmas².

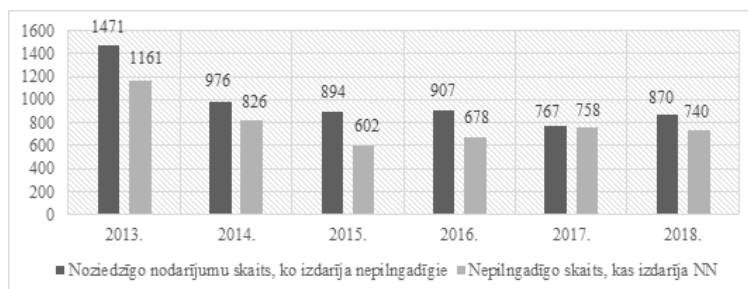
Latvija, tāpat kā citas valstis, deklarē apņēmību aktīvi rīkoties, lai novērstu jaunu noziedzīgo nodarījumu izdarīšanu un sekmētu lielāku sabiedrisko drošību. Pamatoti profesors Vitolds Zahars raksta: “Noziedzība ir viens no būtiskākajiem sabiedrības sociālās veselības (precīzāk būtu lietot terminu-neveselības) indikatoriem. Tā nopietni traucē demokrātijai, drošībai un attīstībai³”. Mūsdienās noziedzībai ir globāls, transnacionāls raksturs, kas būtiski apdraud valsts, sociālo un politisko attīstību. Zviedru profesors Valters Kego (*Walter Kego*) atzīst, ka pieaugušais izsalkušo, neapmierināto ar dzīvi un nenodarbināto jauniešu skaits rada lielus viņu iespējamās iesaistīšanās riskus organizētās noziedzības, noziedzības sindikātu un pat teroristisko grupējumu darbībā⁴. Kopš 2010. gada Eiropas Savienības dalībvalstīs kā jaunatnes politikas līdzeklis tiek lietots termins NEET – jaunieši, kuri nemācās, nestrādā un neapgūst arodu.

Pirmo reizi šis termins konkrēti tika minēts diskusijā par Eiropas politiku saistībā ar stratēģijas “Eiropas 2020” pamatiniciatīvu “Jaunatne kustībā”. Tā sākotnēji aptvēra vecuma grupu no 15 līdz 24 gadiem, taču vēlāk tās piemērošana tika paplašināta, aptverot 15–29 gadus vecus jauniešus⁵.

Visos laikos jaunu cilvēku noziedzība ir bijusi neatņemams sabiedrības tiesiskās un tikumiski ētiskās attīstības raksturojuma elements. Jaunās paaudzes audzināšana likumpaklausībā ir aktuāla visos laikos. Jau grieķu filozofu darbos sastopamas idejas un priekšlikumi, kas veltīti jaunās paaudzes audzināšanas pasākumu uzlabošanai. Bērni, pusaudži un jaunieši ir katras nācijas bagātība, vitalitātes un ilgtspējas rezerve, tās tagadne un nākotne. Pamatots ir secinājums, ka jauniešu izdarītie noziedzīgie nodarījumi norāda uz sabiedrībā pastāvošām sociālajām, ekonomiskajām un politiskajām problēmām. Pasaules pieredze rāda, ka nepietiekama uzmanības veltīšana jaunajai paaudzei, kurai jāiekļaujas pieaugušo dzīvē, var pārvērsties par spēcīgu sabiedrību destabilizējošu faktoru⁶. Kriminālā statistika apliecina, ka jaunu cilvēku izdarīto noziedzīgo nodarījumu aina nemaz nav labvēlīga. Saskaņā ar Eiropas Parlamenta datiem apmēram 15% noziedzīgo nodarījumu izdara bērni, pusaudži un jaunieši, dažās Eiropas dalībvalstīs to īpatsvars sasniedz pat 22%. Daudzās dalībvalstīs ar lielu imigrantu skaitu, piemēram, Grieķijā, Spānijā un Francijā, papildus jācinās ar šo pusaudžu problēmām – grūtībām pielāgoties un atrast savu vietu sabiedrībā⁷. Anglijā un Velsā arestēti vairāk nekā 65 800 bērnu un nepilngadīgo vecumā no 10-17 gadiem. Pēdējo gadu laikā to skaits ir samazinājies par 78%, bet pēdējā gada laikā par 8%⁸. Latvijā 2018. gadā salīdzinājumā ar 2017. gadu ir vērojams reģistrēto nepilngadīgo izdarīto noziedzīgo nodarījumu skaita pieaugums⁹. Situācijas plašākam pārskatam pievienots grafisks atainojums (sk. 1. diagrammu).

1. diagramma

Nepilngadīgo personu nodarījumu skaits attiecībā pret nepilngadīgo personu skaitu, kuri izdarījuši noziedzīgus nodarījumus 2013.-2018. gadā¹⁰

Raksta mērķis ir, analizējot jauniešu noziedzības teorētiskos un praktiskos aspektus, izpētīt un novērtēt jaunatnes noziedzības kriminoloģisko raksturojumu. Šī fenomena analīze ir svarīgs kriminoloģijas zinātnes sevišķās daļas izpētes priekšmets, ņemot vērā, ka viena no mūsdienu grūtākajām problēmām ir noziedzības novēršana. Tieši tāpēc nepieciešama šīs negatīvās parādības pastāvīga kriminoloģiska analīze, faktoru un veicinošo apstākļu izpēte, noziedznieka personības analīze, tādējādi, nosakot novēršanas pasākumus, metodes un līdzekļus.

Jaunatne ir jaunā paaudze, jauniešu kopums. Savukārt jaunietis ir cilvēks starp pusaudža un brieduma gadiem¹¹. Ir vairāki pamatkritēriji, lai no kopējās noziedzības nodalītu jaunatnes noziedzību:

- 1) šīs vecuma grupas psihofizioloģiskās īpatnības;
- 2) specifiskais personības attīstības periods, kas atšķirībā no pieaugušā, ir vēl audzināšanas un izglītošanās procesā;
- 3) daļa personu ir ar ierobežotu politisko un ekonomisko statusu¹².

Jāņem vērā, ka mūsdienās jauni cilvēki bieži dzīvo divās paralēlās pasaulēs – reālajā un virtuālajā. Sociālās saites un noziedzība aptver visu pasauli. 2018. gada pētījums “Skolēna Digitālais IQ”¹³ parādīja, ka jaunieši tiešsaistē dzīvo pēc citiem sociālajiem un morāles noteikumiem: 73% Latvijas jauniešu atzīst, ka viņu rīcība digitālajā vidē atšķiras no uzvedības klātienē; tiešsaistē ievērojami lielāks skaits jauniešu patērē nelicencētu saturu, neaicināti izpēta citu privāto telpu, izmanto izdomātu identitāti, tiešā saskarsmē to darot ievērojami retāk.

Raksta ietvaros noteiktā mērķa sasniegšanai jāizpilda šādi pētnieciskie uzdevumi:

- raksturot jauniešu noziedzības kriminoloģisko saturu un sniegt subjekta kriminoloģisko klasifikāciju;
- analizēt jauniešu noziedzības cēloņus un veicinošos apstākļus;
- atklāt jauniešu noziedzības kriminoloģiskās novēršanas saturu.

Pētījuma bāze ir dažādu dokumentu saturs, zinātnieku atziņas un viedokļi. Rakstā izmantotas vairākas vispārzinātniskās pētniecības metodes un specifiskās metodes: monogrāfiskā, loģiski konstruktīvā metode, loģiskā interpretācija, statistiskās metodes un tiesību normu interpretācijas metode.

Pētījuma zinātniskā novitāte ir saistīta ar to, ka jaunatnes noziedzības situācijas analīze noziedzības struktūrā ļauj fiksēt pašreizējo situāciju un sniedz vispārēju priekšstatu par noziedzības

procesiem valstī.

Jauniešiem īpaši ir nepieciešama atzīšana sabiedrībā un pašapliecināšanās. Neapmierināta vajadzība var izraisīt negatīvu rīcību, noziedzīga nodarījuma izdarīšanu (*Hērostrata kompleks*) – aktīva protesta formā vai radīt alkohola, narkotiku u. c. atkarību izveidošanos – pasīva protesta formā¹⁴.

Ir pamats uzskatīt, ka jaunatnes noziedzībai ir izšķiroša loma noziedzības dinamikā. Ne velti jaunu personu noziedzība tiek uzskatīta par noziedzīgā dzīvesveida sākumposmu. Izlases pētījuma rezultāti par noziedznieka dzīves gaitas ģenēzi parāda, jo agrāk persona nonāk noziedzīgajā vidē, jo intensīvāk notiek personības vērtību, uzskatu degradācija. Nepilngadīgo personu recidīva līmeņa kriminoloģiskā izpēte parāda, ka apmēram 10% noziedzīgu nodarījumu izdarījušo nepilngadīgo turpmākajā dzīvē ir likumpaklausīgas personas. Un pretēji – profesionālās noziedzības kriminoloģiskā izpēte parāda, ka apmēram 53% profesionālo noziedznieku pirmo noziedzīgo nodarījumu izdarījuši, būdami nepilngadīgi – 14 līdz 16 gadus veci, bet 39% – 17 līdz 18 gadu vecumā¹⁵. Piemēram, seksuālā maniaka S. Rogaļeva kriminālā karjera sākās 15 gadu vecumā ar zādzību izdarīšanu¹⁶. Jauniešu noziedzības kontekstā būtiski ir arī sabiedrībai nodarītie zaudējumi. ASV un Lielbritānijā veiktajā pētījumā secināts, ka tipiska kriminālā karjera, kas aizsākas bērnībā un turpinās brieduma gados, sabiedrībai izmaksā 1,3 – 1,5 miljonus dolāru¹⁷. Tieši tādēļ novēršanas pasākumi ir viens no svarīgākajiem tiesībsargājošo iestāžu, sabiedrības un valsts uzdevumiem.

Jaunatnes noziedzība kā kriminoloģiskās izpētes priekšmets

Jaunatnes noziedzība ir kopējās noziedzības sastāvdaļa. Kriminoloģijā noziedzības jēdziens aptver noziedzīgu rīcību. No zinātniskā viedokļa noziedzība ir vēsturiski mainīga krimināltiesiska rakstura sociāla parādība, kuru veido visu konkrētā teritorijā noteiktā laika posmā izdarīto noziedzīgu nodarījumu kopums¹⁸. Noziedzība ir sarežģīta un daudzšķautņaina, negatīva sociāla parādība, kas ietver:

- noziedzīgu rīcību;
- noziedzīgus nodarījumus izdarījušās personas;
- noteiktu laika periodu;
- noteiktu teritoriju.

Tādejādi jaunatnes noziedzību nevaram analizēt abstrakti,

nenoteiktā teritorijā, laika posmā un bez noteiktas noziedznieku vecuma grupas. Vienlaikus kriminoloģijā nav vienotas nostājas, kāds personas vecuma posms ietver jaunatnes noziedzību. Noziedznieka personības izpēte līdzās noziedzības ierobežošanai ir viens no galvenajiem kriminoloģijas virzieniem. Cilvēks ir sarežģīta bioloģisko īpašību kombinācija, kas ir indivīda attīstības priekšnoteikums un sociālās vides ietekmes rezultāts. Piemēram, Oregonas sociālā apmācības centra pētījuma rezultāti norāda uz ciešu saikni starp izjukušajām ģimenēm (*disrupted family*) un bērnu antisociālu, tai skaitā noziedzīgu uzvedību, proti, izjukušu ģimeņu skaita pieaugums izraisa bērnu antisociālas uzvedības pieaugumu¹⁹. Jāpatur prātā, ka mūsdienu urbanizētajā pasaulē, gan pilsētās, gan ārpus tām var pastāvēt ultra marginalizētas, izslēgtas, dominējošas sabiedrības grupas, piemēram, brīvības atņemšanas sodu izcietušas personas, migranti, narkomāni, mazizglītotie u. c., kuru pārstāvji var būt tendēti uz noziedzīgu uzvedību. Jaunietim, neiekļaujoties sabiedrībā, rodas risks nonākt uz noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu tendētas sociāli nelabvēlīgas vides ietekmē²⁰.

Jaunatne kā atsevišķa sociāla grupa tiek nodalīta arī socioloģijā un psiholoģijā. Jaunieši ir sociāla kategorija, kas ir tipiska mūsdienu industriālajām sabiedrībām, un ietver indivīdus, kuri ir sasnieguši bioloģisko briedumu un ir gandrīz pabeiguši savu socializācijas procesu, tomēr viņiem vēl nepiemīt prasmes un spējas uzņemties pieaugušā lomu²¹. Sociologi atzīst, ka cilvēka dzīves ciklā jaunieša vecuma posms sākas ar pubertāti (apmēram 13 gadu vecumā) un beidzas tad, kad indivīds ir atradis savu personīgo un sociālo identitāti, par ko liecina ekonomiskā patstāvība (nodarbinātība, ienākumi) un sociālā patstāvība (patstāvīga dzīve, ģimenes dibināšana u. c.). Psiholoģijas ietvaros ar pusaudžu un jauniešu vecumu (angļu val. *adolescence*) ASV saprot vecumu no 12 līdz 19 gadiem. Savukārt saskaņā ar Latvijas vecumposmu kritērijiem pusaudžu vecums ir no 11 līdz 15 gadiem, jauniešu vecums – no 16 līdz 19 gadiem²². Indivīda attīstības kontekstā minētais vecums ir sarežģīts un pretrunīgs periods. Amerikāņu pētnieks Marks Cimermans (*Marc A. Zimmerman*) diferencē trīs jauniešu vecumgrupas:

- pirmā 10 – 14 gadi – vēlinā bērnība jeb agrīnā jaunība;
- otrā 15 – 19 gadi – “klasiskā” jaunība jeb “*adolescence*”;
- trešā 20 – 24 gadi – vēlinā jaunība jeb “*postadolescence*”²³.

Kriminālajā statistikā noziedzīgus nodarījumus izdarījušas

personas pieņemts nodalīt saskaņā ar šādiem vecuma kritērijiem:

- 14 – 15 gadi;
- 16 – 17 gadi;
- 18 – 24 gadi;
- 25 – 29 gadi;
- 30 – 49 gadi;
- 50 gadus un vecākas personas.

Kriminologiem ir atšķirīgi viedokļi par jaunatnes vecuma grupas izpratni. Ir speciālisti, kuri jauniešu grupai attiecina personas vecumā no 14 vai 16 gadiem līdz 30 gadiem, savukārt citi – personas vecumā no 18 gadiem līdz 25 vai 29 gadiem. Atsevišķos gadījumos Eiropas Savienībā par jauniešiem uzskata personas no 13 gadiem līdz 30 gadiem²⁴. Daži speciālisti jaunatnes noziedzībā iekļauj arī pusaudžu noziedzību. Turklāt šajā aspektā jāievēro dažādās valstīs atšķirīgi noteikto kriminālatbildības un pilngadības sasniegšanas vecumu. Tādējādi, apkopojot ārvalstu kriminologu viedokļus, nosacīti nodalīsim trīs pieejas:

1. Kriminologi, kuri jaunatnes noziedzības grupā ietver nepilngadīgas personas un jaunus pieaugušos: tātad personas vecumā no 14 gadiem līdz 25 gadiem vai 30 gadiem. ASV kriminologi šajā grupā iekļauj tos noziedzīgos nodarījumus, kuru izdarījušas personas vecumā līdz 30 gadiem²⁵. Profesors Ļevs Kaņevskis (*Лев Каневский*), raksturojot šo grupu, akcentē: runājot par jauniešu izdarītajiem nodarījumiem, saprotam divas personu vecuma grupas:

- 1) nepilngadīgie vecumā no 14 līdz 17 gadiem;
- 2) jaunie pieaugušie vecumā no 18 līdz 25 gadiem²⁶.

Daži ārvalstu kriminologi izmanto radniecisku jēdzienu “nepilngadīgo un jauniešu izdarītie noziedzīgie nodarījumi”.

2. Kriminologi, kuri jaunatnes noziedzības grupā ietver tikai jaunus pieaugušos, t. i. personas vecumā no 18 gadiem līdz 25 vai 29 gadiem. Savukārt daži speciālisti norāda, ka, ņemot vērā nepilngadīgo personības veidošanās un attīstības specifiku, kā arī kriminālatbildības īpatnības, šo vecuma grupu nav mērķtiecīgi iekļaut jaunatnes noziedzībā²⁷. Šie autori uzskata, ka attiecībā uz nepilngadīgajiem nevar runāt par indivīda pilnīgu iesaistīšanos sociālajos procesos un par indivīda sociāli aktīva stāvokļa veidošanos, jo šajā posmā socializācijas process nav pilnībā pabeigts.

3. Var atzīmēt kriminologus, kuri jaunatnes noziedzības grupā ietver arī jaunāku vecuma grupu. Šie pētnieki, nodala piecas personas vecuma grupas:

- 1) bērnu vecumā no 10 līdz 13 gadiem izdarītie noziedzīgie nodarījumi;
- 2) nepilngadīgo vecumā 14 līdz 17 gadiem izdarītie nodarījumi;
- 3) nodarījumus izdarījušie jauni pieaugušie 18 līdz 21 gada vecumā;
- 4) 22 līdz 25 gadu vecumu sasniegušie;
- 5) 26 līdz 29 gadu vecumu sasniegušie²⁸.

Daļa pētnieku, izmantojot jēdzienu pusaudžu un jauniešu noziedzība, attiecina to uz pusaudžu un jauniešu vecuma grupu²⁹. Anglijā un Velsā jauniešu izdarīto noziedzīgo nodarījumu izpētē iekļauj bērnu un nepilngadīgo personu, tātad personu 10 līdz 17 gadu vecumā, izdarītos noziedzīgos nodarījumus³⁰.

Lai arī kriminoloģijā nav vienotu vecuma robežu, tomēr izveidojusies tradīcija, pētot jaunatnes noziedzību, to nepretstatīt nepilngadīgo noziedzībai. Kriminologi norāda, ka jaunu cilvēku, vecumā no 18-24 gadiem, psiholoģiskais raksturojums ļoti līdzinās nepilngadīgu personu raksturojumam. Kriminoloģijas profesors Danils Koreckis (*Данил Корецкий*) piedāvā nepilngadīgo noziedzību un jaunatnes noziedzību aplūkot kā juvenilās noziedzības (*juvenile delinquency*) sastāva pamatelementus. Norādot, ka jauniešu izdarītie noziedzīgie nodarījumi izceļas ar vairākām specifiskām iezīmēm, kas ļauj nodalīt tos atsevišķā grupā³¹:

- pārsvarā vardarbīga nodarījuma izpausme;
- nosacīti vāja sagatavošanās nodarījumam un zems saprātīgums;
- personas vispār noziedzīga orientācija;
- nodarījuma grupveida raksturs utt.

Kriminoloģiskajos pētījumos konstatēts, ka aptuveni 65% nepilngadīgo personu nodarījumus izdara grupā, un grupas sastāvā ir 3 līdz 5 personas. Juvenilās noziedzības kriminoloģiskās izpētes rezultāti ļauj secināt, ka bērni, pusaudži un jaunieši vieglāk pakļaujas pozitīvai un arī negatīvai ārējās ietekmes iedarbībai. Šie aspekti jāievēro, nosakot preventīvās iedarbības virzienus³².

Saskaņā ar vadošo kriminologu aprēķiniem jauniem cilvēkiem ir raksturīga paaugstināta kriminālā aktivitāte un izteiktas vispārējās

noziedzības tendences, ietverot ielu noziedzību (*street crime*), bet neiekļaujās balto apkaklīšu noziedzībā (*white color crime*). Kriminologi norāda, ka noziedzīga nodarījuma izdarīšanas tendences parasti palielinās bērnības beigu posmā un sasniedz apogeju pusaudžu un jauniešu vecumā, bet pēc tam šī tendence samazinās. Šī tendence, ko mēdz dēvēt par zvana formas tendenci (*bell-shaped age trend*), vai par brieduma noziedzīga nodarījuma līkni (*age-crime curve*), tiek uzskatīta par universālu vadošo kriminologu aprindās³³. Tomēr jānorāda, ka līknes versijas atkarībā no nodarījuma veida ievērojami atšķiras. Piemēram, līkne vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos atšķiras no līknes nodarījumos pret īpašumu³⁴.

Pamatoti tiek norādīts, ka jaunatne ir nevienmērīga, dinamiska sociāli demogrāfiska sabiedrības grupa, kura pārsvarā ir ekonomiski atkarīga no vecākiem vai citiem pieaugušajiem³⁵. Jaunieši ir arī trausla un neaizsargāta sabiedrības daļa, kas var tikt pakļauta dažādiem sociāli ekonomiskajiem riskiem. Pētījumā par Baltijas jauniešu dzīves kvalitāti³⁶ secināts, ka vismaz ceturtdaļa jauniešu Latvijā jūtas vientuļi un netiek galā ar dzīves problēmām, proti, izsmiešanu skolā, aizskaršanu internetā, nepietiekamu ekonomisko atbalstu. Katrs piektais jauniešs Latvijā ir pakļauts nabadzības riskam. Zīmīgi, ka jauniešu pašnāvību skaita kāpums vērojams tieši vecuma grupā pēc 18 gadiem, tas var būt saistīts ar vientuļību un atbalsta trūkumu.

Nozīmīgākais jaunatnes politiku Latvijā nosakošais tiesību akts ir Jaunatnes likums³⁷. Šajās politikas nostādnēs skaidrots, ka jaunatne ir jauniešu kopums, un jauniešs ir cilvēks starp pusaudža un brieduma gadiem. Tas ir pārejas posms no bērna uz pieaugušā statusu, proti, atbildības pastiprināšanās un patstāvīgas dzīves uzsākšana, ģimenes veidošana utt.³⁸ Saskaņā ar Jaunatnes likuma 1. pantu jauniešs ir persona vecumā no 13 līdz 25 gadiem. Latvijā jaunatne ir diezgan apjomīga sociāla grupa. Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes datiem 2018. gadā Latvijā jauniešu vecumā no 13 līdz 25 gadiem kopskaits bija 241 211, no kuriem vīrieši bija 124 082, bet sievietes – 117 129, kopumā tas ir 12,5% no iedzīvotāju 1 919 968 kopskaita.

Kopumā ir atbalstāms uzskats, ka jaunatnes noziedzība aptver arī nepilngadīgo personu vecuma grupu vecumā no 14 gadiem līdz 18 gadiem. Tādejādi jaunatnes noziedzības vecuma posma kritēriji būtu nodalāmi šādi:

- 1) **nepilngadīgas personas**, vecumā no 14 līdz 17 gadiem;
- 2) **jauni pieaugušie**, 18-25 gadi;

3) **personas vecumā no 26 gadiem līdz 29 gadiem** tomēr arī ir lietderīgi iekļaut jaunatnes noziedzībā.

Īpašs kriminoloģiskās izpētes personu kontingents būtu jaunieši, kuri nemācās, nestrādā un neapgūst arodu (NEET).

Jauniešu izdarīto noziedzīgo nodarījumu kriminoloģiskais raksturojums

Kriminoloģiskās izpētes sarežģītību rada latentās (nefiksētās) jaunatnes noziedzības daļas apzināšana. Kopumā latentā noziedzība ir krietni lielāka par reģistrēto. Kriminoloģiskajos pētījumos secināts, ka vidēji reģistrēti tiek 10 līdz 30 procenti nodarījumu, bet 90 līdz 70 procenti nodarījumu paliek latenti. Dažādos noziedzīgu nodarījumu veidos latentitātes pakāpe ir atšķirīga. Piemēram, 2017. gadā veiktās Latvijas iedzīvotāju aptaujas “Latentā noziedzība un atkārtota viktimizācija dažādos noziedzīgos nodarījumos”³⁹ rezultāti parādīja, ka pēdējo trīs gadu laikā visbiežāk iedzīvotāji bija cietuši:

- 3.2% – no sabiedriskās kārtības traucējumiem, proti, huligānisma;
- 2.6% – no zādzībām mājoklī;
- 2.3% – zādzības no kabatām (“kabas zādzībām”);
- 2.1% – no velosipēda zādzībām;
- 2% – no transportlīdzekļa apzagšanas;
- 1.9% – no mantas tīšas iznīcināšanas vai bojāšanas.

Jāatzīmē, ka vairāk nekā puse, proti, 59% nodarījumos cietušo atbildēja, ka pēc palīdzības ir vērsušies Valsts policijā.

Analizējot kriminālās statistikas datus laikā posmā no 2013. līdz 2018. gadam, samērā noturīgs paliek nepilngadīgo personu izdarīto nodarījumu īpatsvars. Turpmāk rakstā piedāvāts apskatīt tabulas, kurās autore apkopojusi kriminālās statistikas datus, kas iegūti no Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes⁴⁰.

Var pamatoti norādīt, ka noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nepilngadīgie nedomā par savas rīcības sekām. Nepilngadīgajiem raksturīgs tiesiskās apziņas trūkums, viņi dažkārt nespēj atšķirt aizliegto no sociāli pieņemamas rīcības, tādēļ viņi ne vienmēr apzinās savas rīcības prettiesiskumu⁴¹. Salīdzinājumam sniegta arī sieviešu izdarīto noziedzīgo nodarījumu procentuālā proporcija (skatīt 1. tabulu).

1. tabula
Noziedzīgus nodarījumus izdarījušo
nepilngadīgo personu procentuālā proporcija (2013.-2018.)

Gads	Noziedzīgus nodarījumus izdarījušo personu kopskaits	Nepilngadīgie %, no noziedzīgus nodarījumus izdarījušo personu kopskaits	Sievietes %, no noziedzīgus nodarījumus izdarījušo personu kopskaits
2013	9456	6.0	14.8
2014	9164	5.5	10.5
2015	10060	4.9	14.4
2016	10478	5.1	13.8
2017	9785	5.3	14.1
2018	9375	5.2	13.7

Notiesāto personu skaitu atkarībā no noziedzīgā nodarījuma veida un vecuma laika posmā no 2013. līdz 2017. gadam lūdzu skatīt 2. tabulā.

2. tabula
Notiesāto personu sadalījums atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veidos un vecuma procentuālajā attiecībā 2013. līdz 2017. gadā

Notiesāto kopskaits, sadalījums vecuma grupās	2013	2014	2015	2016	2017
Visi notiesātie	8632	9212	9547	8929	9146
14-17 gadi %	7.0	5.8	4.3	4.3	4.3
18-24 gadi %	27.0	24.5	22.7	21.2	19.5
25-29 gadi %	18.8	18.6	18.6	18.6	18.5
Slepkavība ar iepriekšēju nodomu					
Visi notiesātie	62	75	54	56	56
14-17 gadi %	4.8	10.7	5.6	5.4	5.4
18-24 gadi %	15.5	8.0	16.7	19.6	14.3
25-29 gadi %	16.1	16.0	13.0	14.3	5.4
Smags miesas bojājums					
Visi notiesātie	160	155	165	142	146
14-17 gadi %	3.1	5.2	1.8	0.7	-
18-24 gadi %	16.9	25.2	18.8	19.7	12.3
25-29 gadi %	14.4	18.1	17.6	16.9	18.5
Izvarošana					
Visi notiesātie	16	32	16	16	16
14-17 gadi %	6.3	-	-	-	12.5

18-24 gadi %	18.8	40.6	31.3	18.8	12.5
25-29 gadi %	6.3	9.4	-	12.5	-
Zādzība					
Visi notiesātie	3519	3753	3573	3133	3343
14-17 gadi %	10.8	9.4	6.5	7.3	7.0
18-24 gadi %	30.8	26.8	24.7	24.1	20.7
25-29 gadi %	18.2	18.3	17.6	17.7	17.6
Huligānisms					
Visi notiesātie	135	149	112	94	77
14-17 gadi %	9.6	9.4	10.7	9.6	13.6
18-24 gadi %	34.1	40.3	31.3	43.6	29.4
25-29 gadi %	20.7	22.1	19.6	21.3	19.0
Narkotisko vielu nelikumīga izgatavošana, glabāšana vai realizēšana					
Visi notiesātie	863	832	1127	1204	1180
14-17 gadi %	1.7	1.1	1.6	1.9	5.2
18-24 gadi %	22.4	19.4	16.7	16.1	31.2
25-29 gadi %	27.7	23.6	24.7	20.0	26.0

Novērojot personības deformācijas pakāpi un raksturu, nosacīti var nodalīt vairākus jauniešu noziedznieku tipus:

- 1) gadījuma rakstura noziedznieks, kura noziedzīgais nodarījums nenotiktu, ja neiestātos apstākļu sakritība;
- 2) situatīvais noziedznieks, kurš vienmēr centīsies izmantot labvēlīgo situāciju noziedzīgā nodarījuma izdarīšanai;
- 3) viegli deformētais noziedznieks – šim tipam atbilst jaunieši, kurš noziedzīgu nodarījumu izdara pirmo reizi, bet personai jau agrāk konstatēta novirzīta uzvedība;
- 4) morāli deformētais noziedznieks, kuram jau iepriekš konstatēta novirzīta uzvedība;
- 5) ļaunprātīgi stabils noziedznieks, kuram raksturīga stabila krimināla ievirze.

Atbilstoši bīstamības pakāpei: absolūti bīstams; sevišķi bīstams; bīstams; un noziedznieks ar nelielu bīstamību.

3. tabula

Nepilngadīgo notiesāto personu kopskaits un nodarījumu īpatsvars

	2013	2014	2015	2016	2017
Kopskaits	603	532	413	383	389
Slepkavība ar iepriekšēju nodomu %	0.5	1.5	0.7	0.8	0.8
Smagi miesas bojājumi %	0.8	1.5	0,7	0.3	-
Izvarošana %	0.2	-	-		0.5
Zādzība %	62.9	66.0	56.4	59.8	59.9
Huligānisms %	2.2	2.6	2.9	2.3	1.0
Narkotisko vielu nelikumīga izgatavošana, glabāšana vai realizēšana	2.5	1.7	4.4	6.0	4.1

4. tabula

18 līdz 24 gadus vecu notiesāto personu īpatsvars

	2013	2014	2015	2016	2017
Kopskaits	2332	2254	2170	1891	1771
Slepkavība ar iepriekšēju nodomu %	0.4	0.3	0.4	0.6	0.5
Smagi miesas bojājumi %	1.2	1.7	1.4	1.5	1.0
Izvarošana %	0.1	0.6	0.2	0.2	0.1
Zādzība %	46.5	44.6	40.7	39.9	39.0
Huligānisms %	2.0	2.7	1.6	2.2	1.4
Narkotisko vielu nelikumīga izgatavošana, glabāšana vai realizēšana	8.3	7.1	8.7	10.3	12.1

5. tabula

25 līdz 29 gadus vecu notiesāto personu īpatsvars

	2013	2014	2015	2016	2017
Kopskaits	1622	1711	1777	1659	1694
Slepkavība ar iepriekšēju nodomu %	0.6	0.7	0.4	0.5	0.2
Smagi miesas bojājumi %	1.4	1.6	1.6	1.4	1.6
Izvarošana %	0.1	0.2	-	0.1	-
Zādzība %	39.6	40.2	35.5	33.5	34.8
Huligānisms %	1.7	1.9	1.2	1.2	1.2
Narkotisko vielu nelikumīga izgatavošana, glabāšana vai realizēšana	14.7	11.5	15.6	14.5	15.3

Jaunatnes noziedzības faktoru raksturojums

Jaunatnes noziedzības izpētē būtiska nozīme ir ietekmējošo faktoru jeb faktoru kompleksu noteikšanai. Faktora termins [lat. *factor* – tas, kas dara, izgatavo] saistāms ar apstākli, kas cēloniski iedarbojas uz procesu – to izraisa (cēlonis), nosaka (determinants), veicina vai pastiprina⁴². Kriminoloģijā nošķir noziedzības kā sociālas parādības faktoru kopumu; atsevišķu noziedzīgu nodarījumu grupu cēloņus un konkrētu noziedzīgu nodarījuma cēloņus. Kriminoloģijas zinātnē pieņemts norādīt arī veicinošos apstākļus. Profesors Vitolds Zahars raksta, ka „noziedzības apstākļi ir sociālās dzīves parādība, kas nerada noziedzīgu nodarījumu, bet veicina tā rašanos un eksistēšanu. Cēlonis rada noteiktu seku iespējamību – rada noziedzīgu nodarījumu. Apstākļi tikai veicina iespējas realizāciju. Noziedzības cēloņi vienmēr ir saistīti ar sabiedrības dzīves kvalitāti, morāli, tikumību, kultūru, reliģiju un citām katram indivīdam un sabiedrībai kopumā nozīmīgām vērtībām”⁴³.

Kriminoloģijas teorijā noziedzības faktori plašā nozīmē ir visi apstākļi, bez kuriem tā nevarētu rasties un pastāvēt. Noziedzības cēloņi ir aktīvie spēki, kas ar savu iedarbību nosaka tās eksistēšanu. Noziedzības ierobežošanas fokusā savienojas vairāki elementi – ekonomikas, socioloģijas, psiholoģijas, tiesību zinātnes un politikas, zinātniskā teorija un sociālā prakse⁴⁴. Ir daudz noziedzīgu nodarījumu ietekmējošo faktoru. Atkarībā no pētījuma dziļuma un detalizācijas pakāpes kriminoloģijā saskata 400 līdz 500 faktorus, kuri lielākā vai mazākā mērā ietekmē noziedzīgo darbību, t. sk. klimatiskos apstākļus, saules aktivitātes paaugstināšanos, u.c.⁴⁵

Speciālisti joprojām diskutē par to, kas liek jauniešiem izdarīt noziedzīgos nodarījumus. Lai gan liela daļa valstu akceptē legālo pāreju no pusaudža vecuma uz jauna pieaugušā vecumu līdz ar 18 gadu vecuma sasniegšanu, tomēr pētnieki apšaubā, vai cilvēka smadzenes šajā vecumā ir pilnībā nobriedušas. Jāpiekrīt, ka jaunība ir izšķirošs posms cilvēku dzīvē, kad tiek pieņemti turpmāko dzīves gaitu ietekmējoši būtiski lēmumi, un kurā tiek apgūtas būtiskas sociālās prasmes, kompetences un profesionālā kvalifikācija⁴⁶. Indivīds visu mūžu turpina asimilēt sabiedrības vērtības un normas, tomēr pamatprocesi notiek tieši pirms personas brieduma stadijas iestāšanās. Tiesu materiālu izpēte parāda, ka ar nepilngadīgas personas kriminālu uzvedību saistītas problēmas galvenokārt ir

neefektīva audzināšanas procesa rezultāts un/vai plašākas sociālas problēmas. Saskaņā ar krievu zinātnieka Mihaila Gerneta (*Михаил Гернет*) atziņām, nozīmīgākie noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas cēloņi ir: bezdarbs, nabadzība, trūcīgums, nevienlīdzīgas iespējas iegūt izglītību un veidot karjeru, neaizsargātības sajūta pret dažādiem dzīves pārbaudījumiem⁴⁷.

Konkrēta noziedzīga nodarījuma cēloņi izriet no personības un tās mijiedarbības ar vidi.

Noziedzīgo nodarījumu izraisa cēloņu kopums, kura cēloniskajā ķēdē ir savijušies sociālie, tikumiskie, morālie, psiholoģiskie un organizatoriskie apstākļi. Tādējādi apstākļu kompleksu, kas izraisa konkrētu noziedzīgu nodarījumu, var diferencēt šādās grupās:

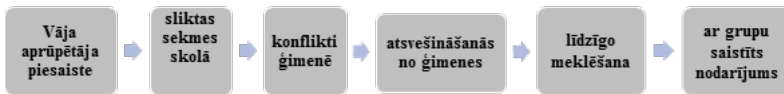
- a) nelabvēlīgi personības tikumiskās veidošanās apstākļi;
- b) noziedzīga nodarījuma izdarīšanas iemesls, ko rada konkrēta dzīves situācija;
- c) noziedzīga nodarījuma izdarīšanu atvieglojoši apstākļi⁴⁸.

Būtiski norādīt, ka personības veidošanas pamatfaktori ir iedzimtība, socializācija un pašaktualizācija⁴⁹. Jaunieša personība atrodas aktīvā veidošanās stadijā, tiešā sakarā ar mikrovides ietekmi, proti, attiecībām ģimenē, skolā, draugiem un paziņu loku. Multidisciplināri pētījumi apliecina, ka delikventas uzvedības aizsākums gandrīz vienmēr ir meklējams ģimeniskajos bērna augšanas apstākļos. Vairākos pētījumos saskatīta saistība starp vecāku kriminālo pieredzi un tās ietekmi uz bērnu. Tajā ģimenē, kurā vecākam ir krimināla pagātne, novērojama lielāka varbūtība bērna kriminālajai uzvedībai nekā ģimenē bez kriminālās pagātnes. Nīderlandes pētnieku grupa (*Marijke van de Rakt, Paul Nieuwbeerta, Nan Dirk De Graaf*), analizējot 4271 notiesāto vīriešu pagātni un viņu 6962 bērnus un 717 netiesātos un viņu 1133 bērnus, konstatēja, ka bērni, kuru tēvu pagātnē ir pastāvīga un noturīga sodāmība, biežāk kļūst par noziedzniekiem⁵⁰.

Ģimenes mijiedarbība ar sabiedrību nav noliedzama. Zināmā mērā ģimene ir indivīda attiecību ar sabiedrību modelis, jo ģimene veic socializācijas funkciju, tas ir, cilvēka piemērošanos dzīvei sabiedrībā. Tā ir objektīvi noteikta mikrovide, kurā darbojas sava vērtību un audzināšanas sistēma. Veselīgi funkcionāla ģimene var efektīvi novērst iespējamus likumpārkāpumus, bet nelabvēlīga ģimene var veicināt noziedzīgus nodarījumus⁵¹. Ģimenes attiecību problēmas parāda, ka pozitīvas uzmanības deficīts ir izplatīts visu sociālo slāņu ģimenēs. Sociālā riska ģimeni var raksturot šādi fak-

tori: ģimene riska situācijā; abi vecāki nodarbināti; maza emocionālā saskarsme ar bērnu; bezdarbs; trūkums; izlikšana no dzīvokļa; jauktas laulības; sektas; vecāku izglītības trūkums; informācijas trūkums; atbalsta sistēmas trūkums; daudzbērnu ģimenes; ģimenes krīze – ģimenes locekļu zaudējums; bērna piedzimšana; slimība u. c. Augsta riska ģimeni raksturo: jebkura veida vardarbība ģimenē; jebkura veida atkarības problēmas; devianta un asociāla uzvedība; ne-labvēlīgi bērnu audzināšanas apstākļi; bērnu izglītības un veselības pamešana novārtā⁵². Piemēram, daudzpusēja cēlonības saistība ar vāju aprūpētāja piesaisti un nepilngadīgā uzvedību (sk. 1. attēlu)⁵³.

1. attēls
Daudzpusēja cēlonības saistība

Nenoliedzami mūsdienu bērnu, pusaudžu un jauniešu uzvedības traucējumi, negatīvas attieksmes iemesli ir saistāmi ar spriedzes sekām, lomu konfliktu, vecāku laika trūkumu vēlīt uzmanību bērnam un divvirzienu saskarsmes saiknes nepilnību. Visbiežāk sastopamie jauniešu kriminālās uzvedības cēloņi ir:

1. Nepietiekama saskaņa ģimenē, kas izpaužas kā nepietiekamas vecāku rūpes par bērnu un uzmanības trūkums; vardarbība ģimenē, slikta materiālā labklājība un nespēja apmierināt bērna pamatvajadzības, vecāku asociāla uzvedība, vecāku atkarības.
2. Nepietiekama izglītība; klaiņošana; pakļaušanās ielas ietekmei; skolas kavēšana.
3. Nevienlīdzīgas iespējas visiem jauniešiem racionāli pavadīt brīvo laiku.
4. Jauniešu atkarības. Pētījums “Riska un aizsargājošo faktoru ietekme uz atkarību izraisošo vielu lietošanu jauniešu vidū” atklāj bīstamu tendenci – pieaug to jauniešu skaits, kuri marihuānu/hašišu izmēģina agrā vecumā⁵⁴.
5. Vienaudžu ietekme.
6. Augsts tiesiskā nihilisma līmenis. Jauniešiem varbūt izteikti negatīva attieksme pret likumiem un to vērtību noliegšana.
7. Nozīmīgi ir jauniešu vardarbības riska faktori: individuāli – bioloģiskie; psiholoģiskie un uzvedības raksturojums. Vardarbība starp jauniešiem ir ar augstu impulsivitāti, nežēlīgumu, noziedznieku starpā nepastāv rīcības

- ierobežojumi, kas veido viņu rīcības atbildības pastiprinošos apstākļus. Kriminoloģijā destruktīvi vardarbīgā noziedzība tiek nodalīta egoistiskā un mantkārīgā.
8. Vispārcilvēcisko vērtību ietekmes vājināšanās sabiedrībā. Lauļības institūta lomas un nozīmes samazināšanās; lielais šķirto laulību skaits un izjukušās ģimenes, vardarbība un konflikti ģimenē.
 9. Sabiedrībā valdošais materiālo vērtību kults.
 10. Kopienas līmeņa faktori – bandas; šaujamieroči, narkotikas; nespēja sociāli integrēties.
 11. Sabiedrības līmeņa faktori – sociāli demogrāfiskie rādītāji; ienākumu nevienlīdzība; valsts politiskā struktūra; kultūras faktoru ietekme⁵⁵.
 12. Kriminogēnie faktori nav skatāmi atsevišķi no ekonomiskās krīzes radītajiem blakus apstākļiem un sekām⁵⁶.
 13. Nodarījumu motivāciju pārsvarā raksturo savtīgie motīvi. Pēdējos gados pusaudžu noziedzīgu nodarījumu motīvi mainās, tie kļūst līdzīgāki pieaugušo noziedzīgo nodarījumu motīviem un aizvien biežāk ir saistīti ar materiālo vēlmju apmierināšanu⁵⁷.

Jaunatnes noziedzības novēršanas kriminoloģiskais tvērums

Pretdarbība jaunatnes noziedzībai īstenojama divos virzienos:

- 1) noziedzīgu nodarījumu novēršana. Latviešu valodas vārdnīcā vārds novērst⁵⁸ tiek skaidrots kā nepieļaut, ka (kas) notiek, norisinās, rodas;
- 2) noziedzīgu nodarījumu apkarošana (apkarot⁵⁹ – aktīvi darboties, rīkoties, lai likvidētu (ko)).

Bez šaubām, novēršanai ir prioritāte pār noziedzīgu nodarījumu apkarošanu, jo efektīvāk ir veikt darbības pirms problēma ir radusies nevis reaģēt pēc noziedzīga nodarījuma. Novēršanu praksē mēdz apzīmēt arī ar terminiem „prevencija” un „profilakse”.

Jauniešu izdarīto noziedzīgo nodarījumi cēloņiem ir noteiktas īpatnības, to noteikšana var pozitīvi ietekmēt kriminogēno situāciju valstī. Tādēļ valsts kriminālpolitikā noteicošajiem jābūt prevencijas pasākumiem⁶⁰. Jāpiekrīt viedai atziņai: gudrs likumdevējs novērsīs noziedzīgu nodarījumu, lai nebūtu spiests sodīt par to⁶¹.

Kriminoloģiskajā doktrīnā noziedzības novēršanas teorija

ir zināšanu kopums par darbībām, kas jāveic, lai pilnveidotu sabiedriskās attiecības ar mērķi:

- noskaidrot un neitralizēt noziedzības cēloņus un apstākļus, kas to veicina, noskaidrot un neitralizēt parādības un procesus, kas nosaka noziedzības līmeni, pieaugumu un atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veidu un formu izplatību;
- neitralizēt faktoros, kas veicina antisabiedrisku iezīmju veidošanos noteiktās personu grupās, ietekmē grupu sadzīves iezīmju veidošanos noteiktās personu grupās, ietekmē grupu sadzīves apstākļus;
- novērst iemeslus, kas nosaka atsevišķu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu;
- attīstīt noziedzības kontroles formas un metodes⁶².

Faktiski noziedzīgu nodarījumu novēršanas ideja ir centrālais kriminoloģijas zinātniski-praktiskais kodols. Tā būtība ir aizsteigties priekšā notikumiem. Tā ir mērķtiecīgi plānotu metožu sistēma, veidota no savstarpēji saistītiem pasākumiem, kas dod iespēju iejaukties notikumos vai cilvēka uzvedībā, lai novērstu noziedzīgu nodarījumu, pirms tas noticis. Novēršanas subjektu loks ir plašs – tiesībsargājošās iestādes; valsts iestādes; specializētās nevalstiskās iestādes; nevalstiskās iestādes; iedzīvotāji un ģimene.

Jaunatnes noziedzībai ir savas likumsakarības un kā sabiedrībā objektīvi eksistējoša, negatīva parādība tā ir ciešā mijiedarbībā ar citām sociālajām parādībām, līdz ar to prasa specifiskas formas un metodes tās prevencijā. Novēršanas pasākumiem ir jābūt plānveidīgiem un organizētiem.

Vispārsociālās novēršanas pasākumi aptver sociālos, ekonomiskos, kultūras un audzināšanas pasākumus, ar tiem tiek radīti labvēlīgi apstākļi sociāli ekonomiskās sistēmas uzlabošanai un pilnveidošanai, piemēram, ekonomikas stabilizācija; jauniešu nodarbinātības palielināšana; bezdarba līmeņa samazināšana; ekonomiskās efektivitātes un sociālo taisnīguma sabalansētība; sabiedrības kopējās morālās un tikumiskās apziņas uzlabošana.

Speciālie kriminoloģiskie noziedzības novēršanas pasākumi, kuru tiešais mērķis ir noziedzīgu nodarījumu novēršana. Tos varam iedalīt:

1. vispārējie;
2. grupas (orientējas uz atsevišķām sabiedrības grupām);

3. individuālie (atsevišķas personas, to mikrovide), tos savukārt iedala:

- a) agrīnajos – vērsti uz indivīda personības veidošanos;
- b) tiešajos – vērsti uz iekšējiem, subjektīviem un tiešiem noziedzīga nodarījuma cēloņiem.

Jauniešu izdarīto noziedzīgo nodarījumu prevencijai var attiecināt trīs kriminoloģijā pieņemtos savstarpēji saistīto un koordinēto pasākumu prevencijas līmeņus – primārā, sekundārā un terciārā prevencija⁶³:

- **primārā prevencija** vērsta uz indivīdu un ģimeni, parasti uzmanības centrā ir proaktīvi un apsteidzoši pasākumi, lai pieļautu jaunieša noziedzīgu rīcību. Piemēram, jaunieša iesaiste sabiedriskās aktivitātēs; vecāku audzināšanas prasmju uzlabošana, kas savukārt neitralizē jaunieša kriminālās uzvedības risku;
- **sekundārā prevencija** – iejaukšanās pasākumi, kas vērsti uz jauniešiem, kuriem ir augsts kriminālās uzvedības risks, piemēram, nemācās un nestrādā;
- **terciārā prevencija** tiek izmantota pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, lai novērstu jaunieša recidīvu uzvedību.

Jauniešu noziedzības prevenciju dažādos līmeņos īsteno dažādas iestādes. Svarīgi, lai ģimene tiktu uzskatīta par prevencijas sistēmas pamata līmeni. Tieši vecāki bērnam iemāca uzvedības normas, māca ko drīkst un ko nedrīkst darīt, skaidro nepareizas rīcības sekas. Ģimenes prevencijas pamatā ir mīlestība, sapratne un atsaucība, pastāvīga jaunieša izturēšanās vērošana, lai savlaicīgi atpazītu novirzes rīcībā un uzvedībā. Tādejādi agrīni iespējama kriminogēno īpašību formēšanās neitralizēšana⁶⁴.

Kopumā jāsecina, ka jaunatnes noziedzība ir sarežģīta, mainīga kriminoloģiska parādība, ar noteiktām tās veidošanos un pastāvēšanu nosakošām likumsakarībām. Jāatzīst, ka kriminoloģiski nozīmīgākie ir agrīnās prevencijas pasākumi, īpaši attiecībā uz jauniešiem, kuru uzvedība izpaužas kriminālās tieksmes vai kuri atrodas nelabvēlīgā vai kriminogēnā vidē.

Secinājumi

1. Autore piedāvā šādu jaunatnes noziedzības skaidrojumu: jaunatnes noziedzība ir masveidīga sociāli negatīva, bīstama

un krimināltiesiska parādība, ko veido jauniešu, proti, personu vecumā no 14 gadiem līdz 29 gadiem, reģistrēto un neregistrēto noziedzīgo nodarījumu kopums, kuriem piemīt savas likumsakarības un tos raksturo kvantitatīvi un kvalitatīvi parametri.

2. Jaunatnes noziedzības stāvoklis un īpatnības ir tieši atkarīgi no sabiedrībā notiekošajiem procesiem. Jauniešu izdarītie noziedzīgie nodarījumi ir ar pietiekami augstu sabiedrisko bīstamu, jo nenovēršot jauniešu noziedzīgu nodarījumu recidīvu, un, neveicot jauniešu sociālās uzvedības korekcijas un sociālās rehabilitācijas pasākumus, tad nākotnē šādi jaunieši veidos noziedznieka kontingentu.
3. Jaunatnes noziedzības kā jauniešu izdarīto noziedzīgo nodarījumu kopums, kas izdarīti konkrētā teritorijā noteiktā laika periodā, kriminoloģiskā izpēte atspoguļo attiecīgā personu kopuma demogrāfiskās īpatnības, sociālo stāvokli, psihofizisko raksturojumu, šo personu dzīves apstākļus, vērtību sistēmu, pozitīvos un negatīvos faktorus, kuri atklāj ietekmi uz jauniešu personību. Tādejādi, jaunatnes noziedzības kriminoloģisko raksturojumu nosaka vairākas īpatnības:
 - a. noziedznieka personības raksturojums;
 - b. noziedznieka vecuma īpatnības;
 - c. noziedzīgo nodarījumu dažādība;
 - d. veikto nodarījumu intensitāte;
 - e. sociāla determinācija.
4. Jauniešu, proti, personu vecumā no 14 gadiem līdz 29 gadiem, kriminālā aktivitāte Latvijā ir pietiekami augsta un ir būtiska problēma. Apkopojot kriminālās statistikas datus, var konstatēt, ka notiesāto jauniešu īpatsvars no notiesāto kopskaita veido šādu proporciju: 2013 – 52.8%; 2014 – 48.9%; 2015 – 45.6%; 2016 – 44.1%; 2017 – 42.3%. Jaunatnes noziedzības struktūrā dominējoši ir mantiskie noziedzīgie nodarījumi.
5. Jauniešu noziedzības prevenciju var definēt kā zinātniski pamatotu noziedzības novēršanas subjektu (tiesībsargājošās iestādes, valsts, sabiedrība un ģimene) veikto pasākumu kopumu, kuru mērķis ir neitralizēt faktorus, apstākļus un situācijas, kas nosaka noziedzības rašanos, noziedzīga nodarījuma pastāvēšanu un veido indivīda kriminālo uzvedību.

Atsauces

- ¹ Шестаков, Д. Криминология. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2006, с. 50.
- ² Bhusal, D. R. Economic Crime Law and Legal Practice in the context of Nepal: Dissertation, Kathmandu (Nepal), 2009, p. 11.
- ³ Zahars, V. Kriminālpolitika: mūsdienu tendences un procesi. Monogrāfija. – Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”, 2018., 15. lpp.
- ⁴ Kego, W. Internationally organized Crime and Global Crisis // Starptautiskās zinātniskās konferences “Drošības nostiprināšanas problēmas krīzes apstākļos” materiāli. – Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2009., 15-16. lpp.
- ⁵ Exploring the diversity of NEETs. Pieejams: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1602en.pdf (sk. 20.06.2019.).
- ⁶ Криминология XX век / Под редакцией д.ю.н., проф. В.Н. Бурлакова. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2000, с. 380.
- ⁷ Nepilngadīgo noziedzība: problēmas, kas jārisina kopīgi. Pieejams: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+IM-PRESS+20070314STO04228+0+DOC+PDF+V0//LV&language=LV> (sk. 03.05.2019.).
- ⁸ Youth Justice Statistics 2017/2018. England and Wales. Youth Justice Board / Ministry of Justice. Pieejams: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/774866/youth_justice_statistics_bulletin_2017_2018.pdf (sk. 02.06.2019).
- ⁹ Pārskats par nepilngadīgo noziedzību, noziedzīgos nodarījumos cietušiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām. 2018 gada 12 mēnešos. Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305&rsd=1> (sk. 21.05.2019).
- ¹⁰ Apkopotī Valsts policijas darba rezultāti: Pārskats par nepilngadīgo noziedzības stāvokli, noziedzīgos nodarījumos cietušajiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām (2013-2018). Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305&rsd=1> (sk. 03.07.2019.).
- ¹¹ Latviešu valodas vārdnīca. 2. izdevums / autoru kolektīvs. Avots, 2006, 456.-457. lpp.
- ¹² Шаталов, Е.А., Молдаванов, К.В. Молодежная преступность и основные направления противодействия ей. Монография. – Москва: Издательство «Проспект», 2015, с. 22.
- ¹³ Рētījumi: <https://drossinternets.lv/lv/info/petijumi> (sk. 17.06.2019).
- ¹⁴ Кон, И.С. Ребенок и общество. – Москва: Академия, 2003, с. 85.
- ¹⁵ Изменения преступности и проблемы охраны правопорядка / Под ред. А. И. Долговой. Москва: 1994, с. 9; Тайбаков, А. А. Профессиональный преступник // Социологические исследования. 1993. № 8, с. 86.
- ¹⁶ Grūtups, A. Par Staņislava Rogaļova apsūdzību seksuālajos noziegumos un slepkavībās. – Apgāds „Atēna”, 2010, 121. lpp.
- ¹⁷ Welsh, B. C., Loeber, R., Stevens, B. R., Stouthamer-Loeber, M., Cohen, M. A., Farrington, D. P. Costs of Juvenile Crime in Urban areas: a Longitudinal-Perspective. London: Sage Publications, 2008, p. 6-7.

- ¹⁸ Kriminoloģija. Mācību grāmata / zin. red. K. Ķipāne, A. Vilks. – Rīga: Nordik, 2004, 157. lpp.
- ¹⁹ Patterson, G. R., De Baryshe B., Ramsey R. A. Developmental Perspective on Antisocial Behavior // *American Psychologists*, 44, 1990, p. 329-335.
- ²⁰ 2016. gada 14. aprīļa Ministru kabineta rīkojums Nr. 256 (prot. Nr. 17 36.§). Par Jaunatnes politikas īstenošanas plānu 2016.–2020. gadam.
- ²¹ Study on the State of Young People and Youth Policy in Europe. Final Reports. IARD, 2001. Pieejams: <http://www.youthpolicy.org/library/documents/study-on-the-state-of-young-people-and-youth-policy-in-europe/> (sk. 27.06.2019.).
- ²² Putniņš, L., Raščevska, M. Angļu-latviešu psiholoģijas terminu vārdnīca. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 17. lpp.
- ²³ Trapeniece, I. Es rullēju, tu rullē. Vai viņš/viņa rullē/ Cool...: Par jauniešu dzīves kvalitāti // *Zinātne*, 2006., 112. lpp.; Zimmerman M. A, Stewart S, Morrel-Samuels S, Franzen S, Reischl T. (May, 2011). Youth empowerment solutions for peaceful communities: Combining theory and practice in a community level violence prevention curriculum. *Health Promotion and Practice*. P. 425-439.
- ²⁴ Girgensone, B., Mihailovs, I. J. Terminu skaidrojošā vārdnīca. Ģimenes un bērnu tiesībās. – Rīga: Drukātava, 2016., 181. lpp.
- ²⁵ Криминология / под ред. Дж. Ф. Шели; пер. с англ. – СПб: Питер, 2003, с. 230.
- ²⁶ Каневский, Л.Л. Актуальные проблемы профилактики преступности и иных правонарушений молодежи // Проблемы предупреждения и пресечения преступности и иных правонарушений молодежи, защиты и прав: материалы республиканской научно-практической конференции. Уфа, 2000, с. 9.
- ²⁷ Шаталов, Е.А., Молдаванов, К.В. Молодежная преступность и основные направления противодействия ей. // Монография. – Москва: Издательство «Проспект», 2015, с. 13.
- ²⁸ Старков, О. Криминология. Общая, Особенная и Специальные части. Учебник. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2012, с.75.
- ²⁹ Шаталов, Е.А., Молдаванов, К.В. Молодежная преступность и основные направления противодействия ей. // Монография. – Москва: Издательство «Проспект», 2015, с. 17.
- ³⁰ Youth Justice Statistics 2017/18 England and Wales. Youth Justice Board / Ministry of Justice, 2019.
- ³¹ Корецкий, Д., Стешич, Е. Европейские стандарты и российская криминальная действительность // *Законность*. 2006, № 1, с. 34-38.
- ³² Ķipāne, A. Vardarbība sportā kā sporta kriminoloģijas izpētes virziens // *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*. 2018, Nr.2 (83), 63-84. lpp.
- ³³ Farrington, D. P. Age and Crime. In *Crime and Justice: An Annual Review of Research*, Vol. 7, eds. M. Tonry and N. Morris, Chicago, Ill.: University of Chicago Press, 1986, p.189-250; Piquero, A. R., Farrington, D. P. and Blumstein, A. Key Issues in Criminal Career Research: New Analyses of the Cambridge Study in Delinquent Development, Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2007, p. 50.
- ³⁴ Piquero, A. R., Hawkins, D. J., and Kazemian, L. Criminal Career Patterns. In

- From Juvenile Delinquency to Adult Crime: Criminal Careers, Justice Policy, and Prevention / eds. R. Loeber and D. P. Farrington. New York: Oxford University Press, 2012, p. 14-46.
- ³⁵ Bela-Krūmiņa, B.; Tisenkopfs, T. Dzīves kvalitāte Latvijā. – Rīga: Zinātne, 2006, 112. lpp.
- ³⁶ Jauniešu dzīves kvalitāte Baltijas valstīs: Pētījuma ziņojums (Latvija). Pieejams: https://youthpitstop.com/app/uploads/2019/02/Well-being-of-Young-People-in-the-Baltic-States_2018_LATVIA.pdf (sk. 13.06.2019).
- ³⁷ Jaunatnes likums. 08.05.2008. likums/LV, 82 (3866), 28.05.2008.; Ziņotājs, 10.07.2008.
- ³⁸ Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2009.-2018. gadam. Pieejams: www.lm.gov.lv/ (sk. 22.06.2019.).
- ³⁹ Latentā noziedzība un atkārtota viktimizācija dažādos noziedzīgos nodarījumos. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Pētījuma cests SKDS, 2017.
- ⁴⁰ Apkopotas statistikas tabulas (2013-2017). Centrālā statistikas pārvalde. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/likumparkapumi> (sk. 12.07.2019).
- ⁴¹ Clarkson, C. M. V., Keating H. M. Criminal Law. Text and Materials. London: Sweet & Maxwell, 2003, p. 435.
- ⁴² Svešvārdu vārdnīca. Autoru kolektīvs. – Rīga: Avots, 2008, 244. lpp.
- ⁴³ Zahars, V. Latvijas kriminālpolitika: retrospekcija un nākotnes vīzija. – Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds "Saule", 2011., 31. lpp.
- ⁴⁴ Криминология: Учебник для юридических вузов / под. общ. ред. А.И. Долговой. – Москва: Инфра Норма- Москва, 2001, с. 164.
- ⁴⁵ Vilks, A., Usatjuka, N. Par noziegumu faktoriem šodienas Latvijā. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/19464> (sk. 12.06.2019).
- ⁴⁶ Pētījums "Jauniešu sociālās un politiskās darbības izpēte Latvijā". Gala ziņojums. Rīga, 2007. Pieejams: petijumi.mk.gov.lv/node/1705 (sk.27.06.2019.).
- ⁴⁷ Гернет, М.И. Избранное. – Москва: Юстицинформ, 2005, с. 5.
- ⁴⁸ Stumbiņa, Ē., Briks, V., Niedre, A. Kriminoloģija. – Rīga: Zvaigzne, 1981, 63. lpp.
- ⁴⁹ Šeit: pašstenošanās; pašrealizācija – ir personības radošā potenciāla atklāšana un atīstība.
- ⁵⁰ Van de Rakt, M., Nieuwebeerta, P. and de Graaf, N.D. Like Father, Like Son. The Relationships between Conviction Trajectories of Fathers and their Sons and Daughters. Pieejams: <http://ics.uda.ub.rug.nl/FILES/root/Articles/2008/RaktMvd-LikeFather/RaktMvd-LikeFather-2008.pdf> (sk. 12.05.2019.).
- ⁵¹ Kipāne, A. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā: salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija. Socrates. RSU elektroniskais juridisko zinātņu rakstu žurnāls. 2017, Nr.3 (9), 48.-72. lpp. Pieejams: <https://www.rsu.lv/socrates> (sk. 20.06.2019).
- ⁵² Riska faktoru novērtēšanas kritēriji nelabvēlīgajās ģimenēs. Bērnu un ģimeņu lietu ministrijas un Latvijas pašvaldību konsultāciju centra metodoloģiskā semināra bāriņtiesu/ pagasttiesu un sociālajiem darbiniekiem metodiskais materiāls. – Rīga, 2005. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/riska_fakt_nelabv_gim.pdf (sk. 12.06.2019.).

- ⁵³ Einstadter, W. J., Henry, S. Criminological theory: An Analysis of Its Underlying Assumptions. USA, Rowman & Littlefield Publisher, INC, 2006, p. 17.
- ⁵⁴ Pētījuma "Riska un aizsargājošo faktoru ietekme uz atkarību izraisīto vielu lietošanu jauniešu vidū". Tirdzniecības un sociālo pētījumu institūts "Latvijas Fakti", 2016. Pieejams: http://www.veseligsridzinieks.lv/wp-content/uploads/2015/05/Rezultātu-atskaite_Riska-faktoru-ietekme_atkaribu-izraisosas-vielas_2016.pdf (sk. 22.06.2019.).
- ⁵⁵ World Report on Violence and Health/ edited E.G Krug, Mercy A.J., Zwi B.A. and Rafael Lozano R. Geneva: World Health Organization WHO, 2002, p. 34.-42.
- ⁵⁶ Zahars, V. Noziedzības ekonomiskie un sociālpsiholoģiskie faktori. Mācību līdzeklis. – Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2017, 58. lpp.
- ⁵⁷ Turpat, 61.-62. lpp.
- ⁵⁸ Latviešu valodas vārdnīca. 2. izdevums / autoru kolektīvs. – Avots, 2006., 736. lpp.
- ⁵⁹ Turpat, 66. lpp.
- ⁶⁰ Лелеков, В.А., Буслов, М.М. Молодежная преступность: криминологическая характеристика краж и грабежей // Вестник ТГУ, выпуск 4 (84), 2010, с. 351-356.
- ⁶¹ Stumbaņa, Ē., Birkavs, V., Niedre, A. Kriminoloģija. – Rīga: Zvaigzne, 1981., 71. lpp.
- ⁶² Kriminoloģija. Mācību grāmata / zin. red. K. Kipēna, A. Vilks. – Rīga: Nordik, 2004., 75. lpp.
- ⁶³ Mackey, A. D. and Levan, K. Crime Prevention. Burlington: Jones & Bartlett Learning, 2013, p. 4-5.
- ⁶⁴ Бидова, Б.Б., Егизарова С.В. Проблемы профилактики преступности в молодежной среде // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2015. № 1, с. 137-140.

Аннотация

В эпоху общества риска все большее значение приобретает слово «преступность». Быстрое экономическое развитие, динамичные и довольно противоречивые технологические процессы, характеризующие нынешнюю глобальную обстановку, в качестве одного из основных приоритетов требуют более активного реагирования на преступность. В последние годы уголовные преступления, совершаемые молодыми людьми, особенно несовершеннолетними, являются приоритетным вопросом для правоохранительных органов, общества и государства. Термин «молодежная преступность» появился в криминологии сравнительно недавно. Эта тема мало изучена в Латвии. Статья автора дает представление о

криминологических масштабах молодежной преступности. Посредством этой статьи автор хотел бы начать дискуссию о перспективах криминологического исследования молодежной преступности в Латвии.

Цель статьи – описать явление молодежной преступности путём анализа теоретических и практических аспектов. Актуальность изучения криминологического аспекта молодежной преступности обусловлена распространённостью этого вида преступности и проблемами ее выявления и предупреждения. Определены следующие задачи исследования: описать криминологическое содержание молодежной преступности и предоставить криминологическую классификацию субъекта; проанализировать ее причины и обстоятельства, способствующие ее возникновению; выявить содержание криминологической профилактики. Исследование основано на анализе мнений и выводов ученых и различных документов. В статье использованы монографический, конструктивный метод, логическая интерпретация, статистические методы и метод интерпретации правовых норм.

Автор делает вывод о том, что молодежная преступность является сложным, динамичным криминологическим явлением с определенными закономерностями, которые определяют ее формирование и существование. Автор признает, что криминологическое значение обеспечивается мерами ранней профилактики, особенно в отношении молодых людей, поведение которых проявляется в криминальной склонности или которые находятся во враждебной или криминогенной среде.